

LİBYA VE LİBYA'DAKİ İSLÂMÎ HAREKETLER

HASAN ECE

LİBYA VE LİBYA'DAKİ İSLÂMÎ HAREKETLER

Hasan Ece *

Libya ve Libya'daki İslâmî Hareketler

Hazırlayan: Hasan Ece

Tashih ve Eklemeler: Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

Tasarım:

Kategori: Ülke Dosyası

SDAM, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi

İstanbul 2020

sdam.org.tr

Bu yayının hakları SDAM Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi'ne aittir. Bu yayın SDAM'ın izni olmaksızın yayınlanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

İçindekiler

Libya'nın Beşeri ve Coğrafi Yapısı	5
Libya'nın Siyasi Tarihi	6
Modern Libya	9
1. Krallık Dönemi.....	9
2. Kaddafi Dönemi (1969- 2011).....	11
3. Arap Baharı ve Kriz Dönemi(2011- Günümüz).....	15
Türkiye ve Libya İlişkileri.....	17
Libya'daki İslamî Hareketler	20
1. Kuzey Afrika'da Bir İhya Hareketi: Senusi Tarikatı.....	20
2. İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler)	26
3. Hizbü't-Tahrir Hareketi	27
4. El- Cephethü'l-Vatani Li İnkazi Libya (Libya İçin Milli Kurtuluş Cephesi/Cebhetü'l-İnkaz- Kurtuluş Cephesi).....	28
5. Cebhetü'l-Vatan (Vatan Cephesi)	28
6. Medhaliler.....	29
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	30

Libya'nın Beşeri ve Coğrafi Yapısı

Libya, dünyanın en kaliteli petrollerine sahip olması ve petrol rezervi açısından dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almasıyla Afrika'nın en önemli ülkelerinden birisidir. Bununla birlikte yüzölçümü bakımından Afrika'nın dördüncü büyük ülkesi olması ve Akdeniz'in o coğrafyaya açılan en önemli liman kentlerine ev sahipliği yapması onu ayrıca kıymetli kılmaktadır. Tarihte Osmanlı'nın o bölgedeki en önemli eyaleti olması ve Afrika'nın İslamlaşmasında önemli paya sahip Senusi Tarikatının merkezi olması ile de Libya, Müslümanlar için ayrı bir öneme sahiptir.

Libya; kuzeyinde Akdeniz, batıda Cezayir, güneyde Nijer ve Çad, güneydoğuda Sudan ve doğuda Mısır ile çevrelenmiş bir Kuzey Afrika ülkesidir. Başkenti Trablus'tur. Libya'daki Trablus'u Lübnan'daki Trablus'tan ayırmak için buraya Trablusgarp da denilmektedir. Trablus ile beraber Bingazi, Misrate, Züvare, Hums ve Sebha, Libya'nın diğer önemli şehirleri arasındadır. Nüfusu 7.250.800 olan Libya'nın yüzde 97'si Müslüman'dır. Resmi dili Arapçadır. Arapçanın yanında İtalyanca ve İngilizce de konuşulan diller arasındadır.¹

Ülke topraklarının onda dokuzu çöllerle kaplıdır. Ülkenin kıyı kesimlerine Akdeniz iklimi diğer kesimlerinde ise çöl iklimi hâkimdir. Libya yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışsızdır. Dünyanın en yüksek sıcaklığı Libya'da kaydedilmiştir. Ülke çöllerle kaplı olduğu için tarım toprakları çok azdır ve sadece ülkenin yüzde birlik kısmında tarım yapılabilmektedir. Bu tarım alanları da daha çok ülkenin kıyı kesimlerinde ve çöllerde bulunan vahalarda yapılır. Buna paralel olarak da nüfus bu alanlarda toplanmıştır. Ülkenin yüzde doksanı kıyı kesimlerde yaşamaktadır. Tarım ürünleri olarak hurma, tütün, portakal ve zeytin; hayvancılık olarak da deve, keçi ve koyun yetiştiriciliği ön plana çıkmaktadır.²

Libya, sahip olduğu petrol rezervleri keşfedilmeden önce fakir bir ülkeydi. Ülkenin çoğunun çöllerle kaplı olmasından dolayı tarım ve hayvancılık faaliyetleri sınırlıydı ve ülke ekonomisine katkısı azdı. 1959 yılında Libya'da petrolün bulunması ülke ekonomisini güçlendirmiş ve petrol ekonominin en büyük unsuru haline gelmiştir. Libya ihracatının yüzde doksanı petrol oluşturmaktadır. Libya petrol ihraç eden ülkeler arasındadır ve bu ülkelerin kurmuş olduğu OPEC'in de üyesidir. Petrol rezervleri açısından Afrika'da birinci dünyada ise

*Avukat, avhasanece@gmail.com.

¹ Ahmet Kavas, "Libya (Fiziki ve Beşeri Coğrafya)", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, Cilt: 27 s. 174-175.

² Kavas, s. 175-176.

dokuzuncu sıradadır. Libya petrolü dünyanın en kaliteli petroleri arasındadır. Libya petrolünün çoğunu başta İtalya, Almanya ve Fransa olmak üzere Avrupa ülkelerine ihraç etmekte bunun karşılığında da teknoloji ürünleri ithal etmektedir.³ Libya'nın sahip olduğu bu petrol zenginliği aynı zamanda ABD, İtalya ve Fransa gibi sömürgeci ülkelerin Libya'ya olan ilgilerinin ana sebebini oluşturmaktadır.

Libya'nın Siyasi Tarihi

Libya'nın içinde bulunduğu topraklar Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce sırasıyla Fenike, Kartaca, Yunan, Roma ve Bizans hâkimiyeti altında kalmıştır. İslam'ın yayılmasıyla beraber bu topraklar Hz. Ömer döneminde Amr b. As kumandasındaki ordu tarafından fethedilmiştir. Fethedildikten sonra bu coğrafya sırasıyla oraya hâkim olan Emeviler, Abbasiler, Ağlebiler, Şii Fatimiler, Müvahhitler ve İspanya devleti tarafından yönetilmiştir.

Endülüs'ü yok ettikten sonra Kuzey Afrika'yı da hâkimiyetleri altına alan İspanyollar Libya'nın içinde bulunduğu coğrafyayı Malta Şövalyelerine teslim etmiştir. Barbaros Hayrettin Paşa burayı Malta Şövalyelerinden geri almışsa da İspanyollar burayı geri almış ve ülkeyi oradaki Hristiyan din adamlarına bırakmışlardır. 1551 tarihinde ise Turgut Reis ve Kaptanı Derya Sinan Paşa tarafından burası tekrardan fethedilmiş ve Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁴

Osmanlı, mevcut Libya topraklarının içerisinde bulunduğu coğrafyaya Trablusgarp ismini vermiştir. Trablus ismi de Yunancadan gelmektedir. Trablus, Antik Yunan döneminde burada bulunan üç şehrin birleşmesinden meydana geldiği için üç şehir anlamında Trablus denilmiştir. Müslümanlar da bu ismi olduğu gibi kullanmıştır. Osmanlı buradaki Trablus'u Lübnan'daki Trablus'tan ayırmak için Trablusgarp ismini vermiştir. 1911 İtalyan işgalinden sonra İtalyanlar buraya Yunanlıların eski Berberi kabileler için kullandığı Lebü kelimesine istinaden Libya ismini vermişlerdir. Modern Libya da kurulurken İtalyanların buraya verdiği ismi almıştır.

Esasında Osmanlı'nın Trablusgarp'ı fethi yerli halkın talebi üzerine olmuştur. 1510 tarihinde Trablusgarp İspanyollar tarafından işgal edilince yerli halk 40 km doğudaki Tacura

³ Kavas, s. 175-176.

⁴ Kavas, s. 176-178.

şehrine sığınmıştır. Sonrasında yerli halk bir heyet halinde Osmanlıya giderek yardım talebinde bulunmuştur. Osmanlı da bu talep üzerine orayı kendi hâkimiyetine almıştır.

Osmanlı hâkimiyetindeki Trablusgarp da toplumsal yapı dört kesimden müteşekkildi. Birinci kesim yönetici sınıfı olan Ocaklılardır. Yönetimin tamamı bu kesimin elindeydi. İkinci kesim kuloğullarıdır. Bunlar surlar dışında kalan göçebe toplulukları kontrol altında tutmak ve güvenliği sağlamakla görevliydi. Üçüncü kesim halk kesimiydi. Bunlar da kendi aralarında yerleşik ve göçebe diye ayrılırdı. Yerleşik halk daha çok sahil kesiminde ve şehirlerde yaşardı. Göçebe halk da Fizan bölgesi olarak isimlendirilen geniş çöl bölgesinde yaşarlardı. Dördüncü kesim ise gayrimüslimlerden oluşuyordu. Bunların çoğunluğunu da İspanyol soykırımından kaçarak Osmanlı'ya sığınan Yahudiler teşkil ediyordu.⁵

Libya'nın içinde bulunduğu coğrafya tarihte en istikrarlı dönemini Osmanlı döneminde yaşamıştır. Bu dönemde halk belli bir refaha ulaşmış; camiler, medreseler, mescitler, mektepler, tekkeler ve zaviyeler inşa ederek bir medeniyet oluşturmuştur. Günümüz Libya'sında Osmanlı döneminin izleri bariz olarak görülmektedir.

Akdeniz, Osmanlı döneminde deniz savaşları için stratejik bir noktaydı. Bu anlamda Osmanlı'da Trablusgarp eyaletini daha çok İmparatorluğun ve İslam dünyasının güvenliğini sağlayan bir ileri karakol olarak görüyordu. İngiltere, Fransa ve İtalya'ya yönelik korsan saldırıları buradan kontrol altında tutuluyordu. Bununla birlikte Akdeniz üzerinden gelebilecek saldırılar buradan önlenmeye çalışılıyordu. Bunun için de Osmanlı burayı hâkimiyetine aldıktan sonra bu hususları göz önünde bulundurarak buna yönelik bir sistem oluşturmuştu. Yerli halkın yönetim ve savaş tecrübesi yetersiz olduğu için buranın yönetimi Anadolu'dan devşirilerek yetiştirilen kişiler tarafından sağlanıyordu. Yerli halk daha çok kendi ekonomik işleriyle ilgileniyordu. Bu dönemde halk da rahata kavuştuğu için pek bir şikâyeti yoktu. Osmanlı'nın 1700 yılından sonra yavaş yavaş zayıflamasıyla beraber Trablusgarp eyaleti üzerindeki kontrolü de yetersiz kalmıştır. İlk dönem gönderdikleri sadık ve etkili valilerin yerini kendi kafasına göre hareket eden dayılar almıştır. Bu ortamdan istifade eden Karamanlı Ahmet buradaki kontrolü kendi eline almıştır. 1711- 1835 yılları arasında Trablusgarp'ın yönetimi yarı bağımsız şekilde Karamanlı Hanedanı tarafından yapılmıştır. Karamanlı ailesinin kendi içerisinde ihtilafa düşmesi ve artık Akdeniz'de İngiltere, ABD ve Fransa ile rekabet edecek gücünün kalmamasından dolayı Osmanlı, buraya merkezden asker göndererek Karamanlılardan almış ve burayı merkeze bağlamıştır.

⁵ Ahmet Kavas, " Trablusgarp", DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, Cilt: 41, s. 288-291.

Osmanlı dağılma döneminin son yıllarına girdiğinde Kuzey Afrika bölgesinde Fas, Cezayir ve Tunus'u Fransa'ya; Mısır'ı da İngiltere'ye kaptırmıştı. Bu bölgede geriye kalan son toprağı Trablusgarp'tı. Sömürgecilik yarışına geç giren ve coğrafya olarak da Trablusgarp'a yakın olan İtalya burayı sömürmek ve Afrika'da kendisine bir kapı açmak için hedefine almıştı. Osmanlı'nın içinde bulunduğu kargaşa hali ve İttihad ve Terakkinin başarısız yönetimi de İtalya'nın iştahını kabartıyordu. Uygun şartların oluşmasıyla beraber İtalya 1911 yılında Trablusgarp'ı işgal etti. Böylelikle Osmanlı ve İtalya arasında Trablusgarp savaşı başlamış oldu. İtalyanların tam donanımlı ve sayıca fazla olan ordusuna karşı Osmanlı'nın orada az sayıda askeri bulunmaktaydı. Savaş çanları çok önceden çalmıştı ancak Osmanlı yönetimi buna yönelik bir tedbir almamıştı. Yerli halkın Senusi tarikatı tarafından örgütlenmiş olması cephede İtalyanların işini zorlaştırıyordu ama bu kuvvetler İtalyanların sahil şeridini ele geçirmesine engel olabilecek nitelikte değildi. Bunların yanında İtalya 12 adayı da işgal etti. Diğer taraftan da Osmanlı Balkanlarda savaşa girdi. Daha çok önceden burayı gözden çıkaran başarısız İttihad ve Terakki yönetimi hem Balkanlar hem de Trablusgarp'da savaşamayacağını anlayınca İtalya ile masaya oturdu ve 15 Ekim 1912 tarihinde Uşi Antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Osmanlı, Trablusgarp'tan tüm birliklerini çekip orayı İtalya'ya bırakacak ve bunun karşılığında İtalya da 12 adayı geri verecekti. Osmanlı, Afrika'daki son toprağını da kaybetti ancak bunun karşılığında 12 adayı da geri alamadı. Osmanlı'nın yerli halkı gizliden örgütlemek için oraya gönderdiği son subayların da orayı terk etmesiyle beraber Trablusgarp'ın 360 yıl Osmanlı'ya bağlı kalan halkı, dört tarafı kuşatılmış bir şekilde kendi kaderiyle baş başa bırakıldı. Artık bu saatten sonra halkın tek umudu Senusi tarikatının yetiştirdiği ve halka öncülük eden bağlıları olacaktı.

Senusilerin sömürgecilere karşı mücadelesi İtalyanlarla başlamıyordu. Daha önce Cezayir, Tunus, Fas ve Çad'da Fransızlara karşı da cihat başlatmışlardı. Fransa'nın Çad üzerinden Sahra'ya açılması bunlara karşı direnişi kaçınılmaz kılmıştı. Bu minvalde Senusi şeyhi 1901 yılında Fransa'ya karşı cihat ilan etti.⁶ Bu direnişin bir ayağı da İtalyanlara karşı verilen mücadeleydi. Osmanlı'nın Uşi Antlaşması'yla burayı İtalyanlara bırakması Senusilerin işini daha da zorlaştırdı. Zira savaş için gerekli bütün yardımlar Osmanlı tarafından gönderiliyordu.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Osmanlı ve Senusiler Afrika'da beraber hareket ettiler. Bu birlikteliğe bölge kabileleri de aktif olarak destek verdiler. Libya'da da bu

⁶ Mustafa Çabuk, "Senusilik ve İşgalcilere Karşı Kuzey Afrika'da Osmanlı- Senusi İş Birliği". Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 16 (2019), s. 228.

birlikteliğin sonucu olarak İtalyanlara büyük kayıplar verdirildi. Osmanlı'nın dağılmasıyla birlikte Senusiler İtalya'ya karşı mücadeleyi tek başına devam ettirdi. Nihayetinde 1931 yılında direnişin sembol isimlerinden olan Ömer Muhtar'ın asılarak şehit edilmesiyle birlikte Libya topraklarının tamamı İtalyan işgaline girdi. İtalya'nın amacı burayı bir sömürge çiftliğine dönüştürmekti. Bu minvalde Faşist Mussolini 1935 yılında beş yüz bine yakın İtalyan nüfusu Libya'ya taşıdı. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu amacına ulaşamadı. İkinci Dünya Savaşı sonunda İtalya'nın savaşın kaybedenleri arasında yer almasıyla Libya, İtalya'nın etkisinden çıkarak Fransa ve İngiltere etkisi altına girmiştir. Trablus ve Berka İngilizlerin himayesinde, Fizan ise Fransızların himayesinde olacak şekilde kondominyum bir yapı oluşturulmuştur.⁷ Libya'da savaşıardan dolayı oluşan tahrip ve Libya'da sömürülecek bir şeyin olmaması Fransa ve İngiltere'nin buraya yönelik tavrında yumuşamaya sebep olmuştur. Bundan dolayı süreç içerisinde İdris es Senusi'nin yürüttüğü diplomatik faaliyetler 1951 yılında Libya'ya bağımsızlığını kazandırmıştır.

Modern Libya

Modern Libya üç kısımda incelenebilir. Birinci kısım bağımsızlığın ilanıyla başlayan ve 1969 yılında yapılan darbeyle sona eren dönemdir. Bu döneme krallık dönemi diyebiliriz zira 1951 yılında bağımsızlık ilan edildiğinde Libya'nın ismi “Birleşik Libya Krallığı” diye belirlenmiştir. İkinci kısım, Cemal Abdünnasır fikriyatının tesirinde kalarak 1969 yılında askeri darbe ile yönetimi ele geçiren Muammer Kaddafi dönemidir. Üçüncü kısım ise “Arap Baharı” süreci ile başlayıp halen devam eden Kriz Dönemi'dir.

1. Krallık Dönemi

Bu dönemin ilk ve son kralı İdris es Senusi'dir. Yönetim şekli anayasal monarşidir. Bu dönemde daha çok liberal politikalar ön plandadır. Kral İdris dış politikada pasif bir çizgiyi takip etmiş ve daha çok İngiltere ve ABD'nin gölgesinde kalmıştır.

Libya, dönemin başlangıcında bir başka deyişle Libya'nın bağımsızlığı ilan edildiğinde çok fakir bir

Şekil 1. İdris es Senusi

⁷ Baran Kuşoğlu, “Libya: Arap Baharı'na NATO ‘Katkısı’”, Yasama Dergisi, Sayı: 22, s. 104.

ülke konumundadır. Çünkü İtalyanlara karşı verilen mücadelede, Libya halkı büyük zulümlere maruz kalmış ve nüfusun çoğunu kaybetmiştir. Bunun yanında İkinci Dünya Savaşı'nda Akdeniz'e olan kıyısından dolayı İtalya, savaşın önemli bir kısmını buradan yürütmüştür. Tüm bunlar geriye harap olmuş bir Libya bırakmıştır. Aynı zamanda topraklarının çoğunun çöl olması tarımı ve hayvancılığı zorlaştırdığı gibi savaş sonucu oluşan tahribat ülkede imar adına çok az şey bırakmıştı. Bu şekilde ülkeyi devralan İdris es Senusi devletin ekonomisini ayakta tutacak bir kaynak bulamadığı için İngiltere ve ABD'nin burada üs açmalarına izin vermiştir. İlk yıllarda devletin geliri bu üslerden gelen tazminatlardan oluşmuştur. İlerleyen yıllarda da petrol şirketlerine petrol aramaları için gerekli kolaylıkları sağlayarak ülke ekonomisini bu şekilde ayakta tutmaya çalışmıştır. 1959 yılında petrolün bulunmasıyla ülkenin kaderi bir anda değişmiş ve dünya ülkelerinin dikkatini buraya çekmiştir. Petrolün çıkarılıp ihraç edilmesiyle devlete para gelmişse de bu halka yansımamıştır.

Şekil 2. Muammer Kaddafi ve Cemal Abdünnasır

1950'li yıllar Sovyetlerin de etkisiyle sosyalizm rüzgârının estiği dönemlerdir. Özellikle Arap dünyasında Cemal Abdünnasır ismi çok konuşulmaktadır. Abdünnasır, Nasırcılık olarak nitelendirilen ve sosyalizm ile milliyetçiliğin karışımından mütevellit bir fikriyat oluşturmuştur. Bu fikriyat o dönem Arap halkının büyük bir kesiminde ve gençliğinde yankı bulmaktaydı. Nasır, 1952'de Mısır'da askeri bir darbe ile yönetimi ele geçirerek kendi fikrini Arap dünyasına yayacak gücü bulmuş ve özellikle Arapların Sesi radyosuyla geniş bir kitleye

ulaşabilmiştir. Nasır'ın etkisinde kalan ülkelerden biri de Libya'ydı. Özellikle gençlik arasında Nasır'ın fikirleri yayılmış ve bundan dolayı Kral İdris'in dış politikadaki pasif durumu ve Arap dünyasına karşı olan ilgisizliği tepkiyle karşılanmıştır. Bilhassa Süveyş Kanalı krizinde ve 1967 Arap- İsrail savaşında Arap devletlerinin yanında durmaması halkın yoğun tepkisine neden olmuştur. Bu ortamı değerlendiren bir grup genç subay 1969 tarihinde Kral İdris'in Türkiye'de bulunmasını da fırsat bilerek askeri bir darbe yapmış ve yönetimi ele geçirmiştir. Bu hareket Nasır'dan da ilham alarak kendilerine Hür Subaylar Hareketi demiştir. Bu hareketin lideri Libya'yı 42 yıl diktatörlükle yönetecek olan Muammer Kaddafi'dir. Bu aşamadan sonra Modern Libya Devleti'nin en büyük bölümünü teşkil eden Kaddafi dönemi başlayacaktır.

2. Kaddafi Dönemi (1969- 2011)

Muammer Kaddafi 1942 yılında Sirte'de dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatından sonra orduya katılmıştır. Daha 14'lü yaşlarda iken Cemal Abdünnasır'ın fikirlerinden etkilenmiş ve orduya katıldıktan sonra kendisi gibi düşünen arkadaşlarıyla beraber "Hür Subaylar Hareketi" adıyla gizli bir örgüt kurmuştur. Bu ekip 1969 yılında "Devrim Komuta Konseyi" adı altında kansız bir darbe yaparak yönetimi ele geçirmiş ve anayasayı yürürlükten kaldırmıştır. Devrim

Şekil 3. Muammer Kaddafi

Komuta Konseyi'nde tek bir isim öne çıkar o da Kaddafi'dir. Diğerlerinin ismi aylar sonra çıkarılacak olan resmi gazete de Konsey'in isim listesinin verilmesiyle öğrenilecektir.

Kaddafi, başa gelir gelmez yaptığı ilk iş, rütbesini yüzbaşılıktan albaylığı çıkarmak olacaktır. Böylelikle hem ordunun hem de devletin başındaki isim haline gelecektir. Kaddafi, halka, Libya'nın artık özgür ve sosyalizmin sesi olacağını vaat eder. Bu doğrultuda özel mülkiyetin tamamına devlet adına el koyar. Ülkedeki zenginlerin mallarını onlardan alır. İngiliz ve ABD üslerini kapatır, ülkede bulunan İtalyan'ları ülkeden kovar. Bu kovmadan ülkede bulunan Yahudiler de nasibini alır.

Kaddafi darbeyi yaptığında 27 yaşında genç bir subaydır. Bu dönemde Mısır'ın başında Cemal Abdünnasır bulunmaktadır. Kaddafi de Nasır'ın bir hayranıdır. Hatta Nasır için “ o benim babamdır” tabirini kullanmıştır.⁸ Nasır öldükten sonra Kaddafi kendisini onun devamı olarak görmüş Arap dünyasında Nasır'ın rolünü üstlenmeye çalışmıştır. Bu minvalde Pan Arabizm ideali için girişimlerde bulunmuştur. Bir Arap birliği kurmak için Mısır ve Suriye ile görüşmelere başlamış ancak bu görüşmelerden bir sonuç çıkmamıştır.

Kaddafi, karakter olarak bedevi kültürün tüm özelliklerini üzerinde taşır. Diplomatik görüşmelerinde çadır kullanmış ve gittiği yabancı ülke ziyaretlerinde çadırını da yanında götürmüştür. Aynı zamanda yerli kıyafet giymeye özen göstermiştir. Bu bedevi kültür Kaddafi'nin politikasında da görülür. Kaddafi sürekli olarak kararları değişen, ne yaptığı kestirilemeyen birisi olarak bilinmiştir. Bu etki onun düşüncelerine de yansımıştır. Kaddafi'nin zihnindeki devlet modeli esasında kabilenin genişletilmiş bir versiyonudur.

Kaddafi, Nasır öldükten sonra artık kendi düşüncesini kurmaya çalışmış ve bu düşüncelerini Yeşil Kitap'ta toplamıştır. Yeşil Kitap'taki düşüncelerin, Mao Zedong'un “Küçük Kırmızı Kitap” ve Cemal Abdünnasır'ın “Devrimin Filozofisi” adlı kitaplardan esinlendiği ifade edilmiştir.⁹ Kaddafi artık ülkeyi Yeşil Kitap'a göre yöneteceğini belirtmiştir. Yeşil Kitap üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm 1975 yılında “ Demokrasi Sorununa Çözüm: Halkın İktidarı”, ikinci bölüm 1977 yılında “İktisadi Sorunlara Çözüm:

Şekil 4. Mao Zedong

⁸ Marwan Nadhim, “Arap Baharı'nda Sancılı Bir Devrim: Libya”, Lisans Bitirme Tezi, s. 8.

⁹ Gürkan Doğan-Bülent Durgun, “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramları Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2012/1, Sayı: 15, s. 67.

Sosyalizm”, üçüncü bölüm “Üçüncü Evrensel Teorinin Sosyal Temeli” adıyla yayımlanmıştır. Kitabı okumak ülkede zorunlu hale getirilmiştir. Kaddafi bu kitapla özgün bir siyasal ve sosyal sistem oluşturduğunu belirtmiş ve bu sisteme de “cemahiriye” ismini vermiştir. Cemahiriye halkın iktidarı demektir. Kaddafi’ye göre Kapitalizm ve Sosyalizm insanlığın iki büyük düşmanıdır. En iyi sistemin kendisinin Libya’da uygulayacağı Cemahiriye sistemi olduğunu belirtir. Cemahiriye modelinde Kaddafi, Arap milliyetçiliği, sosyalizm ve İslami ilkeleri harmanlayarak bir sistem oluşturmaya çalışır. Buna göre Kaddafi parlamenter sistemi, partileri kabul etmez ve ülkede parti kurulmasını yasaklar.1972 yılında “Parti Siyaseti’nin Yasaklanması Kanunu” çıkarılır. Bunların yerine halkın doğrudan yönetime katılımını sağlayacak olan Halk Komiteleri ve Halk Kongresi kurulur. İnsanlar Halk Komiteleri aracılığıyla doğrudan yönetime katılacaktır. Halk Komiteleri de belirli periyotlarla Halk Kongresi’nde toplanıp yasama faaliyetinde bulunacaktır. Teoride halkın mutlak iktidarı hedeflenmiş ancak uygulamada Kaddafi’nin tek adam diktatörlüğü hüküm sürmüştür. Kaddafi, Halk Komiteleri’nde kendine muhalif olanları tespit ederek onları ya zindana atmış ya da öldürmüştür. Kaddafi, yönetimin kilit noktalarına kendi adamlarını yerleştirmiş ve böylelikle ülkede tek adam otoritesini tesis etmiştir. Güvenlik Konseyi, Milis Güçler, Telekomünikasyon gibi en önemli kurumların başına çocuklarını getirmiş böylelikle kendisinden sonraki en önemli güç mekanizmalarını da oğullarının kontrolünde tutmuştur.

Libya’da kabile bağları çok önemlidir. Kişiler kendilerini kabilelerine olan bağlılıklarıyla tanıtır. Kaddafi de her ne kadar teoride kabileciliğe karşı çıkmışsa da var olan bu kabile yapısını devam ettirmiş ve kendi kabilesinin desteğini arkasına almıştır. Bunun karşılığında devlet kademelerini kendi kabilesiyle doldürmüştür. Kaddafi Libya’da bulunan diğer kabilelerin güçlenmemesi için elinden geleni yapmış ve kendisine karşı gelenleri bir şekilde sindirmiştir. Bu durum Libya’nın önde gelen kabilelerinin Kaddafi’ye karşı tavır almasına sebep olmuştur. Bu tavrın en büyük tepkisi Arap Baharı sürecinde kendini gösterecektir.

Kaddafi’yi tanımlamak gerekirse o da kendi çağdaşları gibi tipik bir ulusalcı sosyalist diktatördür. Irak’da Saddam, Mısır’da Abdünnasır ve Mübarek, Suriye’de Esed, Tunus’da Habib Burgiba ne ise Libya’da da Kaddafi odur. Emperyalizme karşı gözükürler ancak yaptıklarıyla en çok onlar emperyalizme hizmet eder. Halk için milliyetçilik ve emek sınıfı için sosyalizm derler ancak en çok onlar kendi milletine, emek sınıfına zarar verir. Sosyal adalet derler ancak saraylarda yaşayan onlardır. Özellikle bu zihniyet bilinçli ve şuurlu Müslümanlardan çok korkmuştur. Bunun için siyasal ve sosyal hedefleri olan tüm

Müslümanları ya zindanlarda çürütmüş ya da onları öldürmüşlerdir. Bu kapsamda Kaddafi de Libya’da hiçbir şekilde siyasal ve sosyal alanda Müslümanların ilerlemesine izin vermemiştir. Bu tür faaliyetlerde bulunanları zindanlara atmıştır. Ancak, Libya’da Senusi Tarikatı’nın attığı tohumlar ve bölgede yıllarca verilen cihat, halk arasında göz ardı edilemez bir İslami gelenek oluşturmuştur. Nitekim Kaddafi de bu geleneği göz ardı edememiş kendi iktidarına zarar vermeyecek İslami faaliyetlere izin vermiştir. Aynı zamanda “Çağrı” ve “Çöl Aslanı: Ömer Muhtar” filmlerinin sponsorluğunu yapmıştır.

Kaddafi, Arap Birliği için yaptığı girişimlerden bir sonuç alamayınca bu sefer yönünü Afrika’ya çevirmiştir. Afrika Birliği kurmak için temaslara girmiş ancak bundan da bir netice alınamamıştır. Bu girişimlerden netice alınamamasının sebebi Kaddafi’nin diğer ülkeler üzerinde tahakküm kurma niyetidir.¹⁰ Bu niyet anlaşıldığında muhatapları onunla ilişkilerini gevşetmiştir. Zira Afrika’ya açıldığında bile kendisini Afrika krallarının kralı olarak ilan etmiştir.

Kaddafi batılı devletler tarafından terörizmin finansörü olarak suçlanmıştır. Bu kapsamda 1986 yılında Berlin’de bir diskonun bombalanması, 1989’da Fransız uçağının bombalanması olaylarından Kaddafi sorumlu tutulmuştur. Berlin olayına karşılık ABD Libya’ya hava saldırısı düzenlemiş ve Kaddafi’nin evini bombalamıştır. Bu saldırıda Kaddafi’nin bir kızı hayatını kaybetmiştir. Ancak 1988 yılında Newyork- Londra seferini yapan Pan-Am 103 sayılı uçağın infilak etmesiyle İskoçya’nın Lockerbi kasabının üzerine düşmesi Libya için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Uçakta bulunan bütün yolcular, mürettebat ve 11 kasabalı hayatını kaybetmiştir. Bu olaydan Libya’lı iki kişi sorumlu tutulmuştur. İngiltere bu iki kişinin yargılanması için teslimini istemiştir. Ancak Kaddafi bunu kabul etmediği için BM Libya hakkında yaptırım kararları almıştır. Bu yaptırım kararlarıyla Libya uluslararası toplumdan tecrit edilmiş, ekonomik olarak zor duruma girmiştir. Bu yaptırımlara dayanamayan Kaddafi olayla ilgili iki kişiyi teslim etmiş ve 3 milyara yakın tazminat ödemeyi kabul etmiştir. Bu kabulden sonra Batı tekrardan Libya ile ilişki kurmuştur. Ancak bu olayın Libya tarafından yapılıp yapılmadığı akıllarda soru işareti olarak kalmıştır.

2011 yılında başlayan iç karışıklıklarla beraber Kaddafi öldürülmüş ve Libya yeni bir sürece girmiştir. Bu sürece “Kriz Süreci” diyebiliriz.

¹⁰ Mansur Ömer el- Kihya, Libya’nın Kaddafisi, Çeviri: Saadet Yıldız İnal, Kaknüs Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2011.

3. Arap Baharı ve Kriz Dönemi(2011- Günümüz)

42 yıllık diktatörlük döneminde Kaddafi hiçbir muhalif harekete hayat hakkı tanımamıştır. Kendi iktidarına yönelik tehditleri güç kullanarak en ağır şekilde bastırmıştır. Bunların yanında ülkede kabile yapısı ön plana alınmış, Kaddafi kendi kabilesini güçlendirme, diğer kabileleri ise zayıf bırakma politikası yürütmüştür. Ayrıca ülkenin en önemli gelirini oluşturan ve ekonominin yüzde doksanını teşkil eden petrol ihracatından elde edilen gelirlerin çoğunluğu Kaddafi ve etrafında oluşan elit kesim arasında pay edilmiştir. Bu gelirlerin az bir kısmı halka yansıtılmıştır. Tüm bu etkenler ve ülkede tesis edilen otoriter baskıcı yönetim, halkı Kaddafi'ye karşı sokağa döken temel hususlardır.

Tunus'ta bir vatandaşın kendini yakmasıyla başlayan süreç kısa sürede Libya'ya da taşmıştır. 17 Şubat 2011 tarihi "öfke günü" ilan edilerek Kaddafi'ye karşı oluşan muhalefet sokağa dökülmüştür. Bunun karşılığında Kaddafi de en sert şekilde cevap vermiş ve Kaddafi yanlıları destek amaçlı olarak başkent Trablus'da meydana inmişlerdir. Gösterilerin başında muhalefet ciddi bir başarı elde edememiştir ancak sonrasında Ulusal Geçiş Konseyi kurularak muhalefet tek çatı altında toplanmıştır. Bunun yanında Fransa'nın başını çektiği Batılı ülkeler muhalefeti desteklemiştir. Muhalefetin tek başına Kaddafi'yi deviremeyeceği anlaşılınca yine Fransa'nın öncülüğünde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi devreye sokularak Kaddafi aleyhinde karar alınmıştır. Bu kararla beraber Libya'ya müdahalenin zemini oluşturulmuştur. Nihayetinde BM olaylara müdahale etmiş ve Kaddafi'ye yönelik hava harekâtı düzenlemiştir. Böylelikle Kaddafi güç kaybetmiş ve kendi kalesi olan Trablus muhaliflerin eline geçmiştir. Kaddafi de doğduğu kent olan Sirte'de muhalifler tarafından ele geçirilerek öldürülmüştür. Kaddafi'nin öldürülmesiyle beraber 42 yıllık Kaddafi dönemi sona ermiş ve Libya için yeni ama sancılı bir süreç başlamıştır. Libya'da gelişen bu olaylar tüm dünya kamuoyu tarafından takip edilmiş akılda kalan ise Kaddafi'nin bile bombalamadığı kamusal alanlar, sivillerin yoğun olduğu yerler ve kutsal- tarihi mekânların Fransa tarafından bombalanması olmuştur. Fransa'nın Libya üzerinde bu kadar durmasının ana sebebiyse Libya petrollerinden en büyük payı alma niyetidir. Bu durum da gösteriyor ki söz konusu kendi menfaatleri olunca Batılı ülkeler, doğunun diktatörlerinden daha zalim olabiliyor ve her türlü hak, hukuk, değeri göz ardı edebiliyorlar.

Kaddafi'nin devrilmesiyle beraber Libya'da siyasi bir istikrarsızlık dönemi başlamıştır. Zira ortada Batının Libya üzerindeki hesapları, muhalefetin çok çeşitliliği, 42 yıllık

diktatörlük sonucu oluşamayan kurumsal yapı, iç savaşın yarattığı tahribat ve bunların yanında kabilesel yapının yarattığı sorunlar bir krizi kaçınılmaz kılıyordu.

Devrimden sonra, liberal kesim, milliyetçi blok, selefi gruplar, Müslüman Kardeşler ve yerel unsurlar olarak niteleyebileceğimiz kabile ve şehir yapılanmaları Libya'daki çeşitliliği göstermektedir. Libya petrollerinden pay almak isteyen ve Akdeniz'de etkinliğini artırmak isteyen uluslar arası güçlerde ülkede var olan bu çeşitlilik üzerinden kendine alan bulmak istemektedir. Bunların yanında ordu ve polis teşkilatının zayıf olması, milis güçlerin kendi başlarına hareket etmeleri ülkedeki güvenlik açığının bariz göstergesidir. Tüm bu etkenler devrim sonrasında Libya'nın nasıl bir krizle karşı karşıya kaldığını göstermektedir.

Şekil 5. Halife Haftar ve Kaddafi

Devrimden sonra Libya'da birden fazla kez hükümet kurulmuş ama ülkede hedeflenen siyasi istikrar elde edilememiştir. Siyasi olarak da iki yapı ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisi liberallerin başını çektiği Ulusal Güçler İttifakı, ikincisi ise Müslüman Kardeşlerin başını çektiği Adalet ve İnşa Partisi'dir. Ulusal Güçler İttifakı daha çok birden fazla küçük yapının bir araya gelerek oluşturduğu bir koalisyondur. Ancak bu siyasi oluşumlara rağmen milis güçlerin varlığı ve kendi başlarına hareket etme durumu devam etmiştir. Bunların yanında siyasi alanda sürekli değişimler ve yeni sıkıntılar baş göstermiştir. Trablus merkezli Milli Genel Kongre'de Müslüman Kardeşler'e yakın olan bir ismin başbakan olarak

seçilmesiyle 14 Şubat 2014 tarihinde sahaya General Hafter adında yeni bir aktör çıkmıştır.

Hafter'ın bu çıkışı özellikle Müslüman Kardeşler öncülüğünde ilerleyen İslami yapıların iktidar olmasını engellemek amaçlıdır. Hafter, Kaddafi'nin okul arkadaşı ve onunla beraber darbeye katılan subaylardandır. Çad harekâtında başarısız olduğu için Kaddafi ile arası açılmış ve ABD'den iltica talebinde

Şekil 6. Halife Hafter

bulunmuştur. İltica talebi kabul edilen Hafter, CIA'nin bulunduğu Virginia eyaletinde ikamet etmiş ve CIA ile beraber çalışmıştır. Libya'da olayların başlamasıyla birlikte orada bir İslami iktidarın oluşmaması için ABD, Fransa, BAE, Mısır ve Suudi desteğiyle sahaya sürülmüştür. Hafter, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır'dan aldığı destekle ülkeyi ele geçirmek için askeri bir hareket başlatmış ve ülkenin geniş bir kesimini kontrolüne almıştır. Bunun yanında Tobruk merkezli yeni bir meclis olarak Temsilciler Meclisi'ni kurmuştur. Bu gelişmelerle beraber Libya'da iki ana otorite mevcut olmuştur. Birincisi BM'nin de tanıdığı Trablus merkezli hükümet, ikincisi Tobruk merkezli Hafter'e yakın hükümettir. Bunlarla beraber Libya'nın güneyinde bulunan Tuaregler ve Tabu kabileleri kendi başına hareket ederek bu iki ana otoritenin dışında kalmıştır. Dolayısıyla Libya mevcut haliyle dört parçaya bölünmüş durumdadır. Yakın zamanda Hafter, Trablus'u alıp Libya'nın tamamına hakim olmak için operasyon düzenlemekte ancak Türkiye ve Katar'ın Trablus hükümetine verdiği destek sayesinde başarılı olamamaktadır.

Türkiye ve Libya İlişkileri

Türkiye'yi bir Osmanlı bakiyesi olarak kabul ettiğimiz zaman Türkiye- Libya ilişkilerinin köklü bir geçmişinin olduğu görülecektir. Libya'nın içinde bulunduğu coğrafya en istikrarlı dönemini Osmanlı döneminde yaşamış ve 360 yıl Osmanlı'nın hâkimiyetinde kalmıştır. Libya, Osmanlı'nın Afrika'da kaybettiği son toprağıdır. Bunların yanında Senusi Şeyhi Ahmet es Senusi'nin Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu halkına cihat ruhu aşılamak ve harekete geçirmek için çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Girit'te Yunanlılardan kaçan

Şekil 7. Sadullah Koloğlu

Türklerin bir kısmının Libya'ya yerleştirildiği diğer bir husustur. İtalyan işgaliyle beraber Türkiye ve Libya arasındaki ilişkiler akamete uğramışsa da işgalin bitmesiyle beraber tekrar başlamıştır. Modern Libya kurulduğunda oraya ilk elçilik¹¹ açan ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Bunların yanında Türkiye, devletin toparlanmasına destek olmak için oraya adam göndermiştir. Bunlardan en bilineni başbakanlığa kadar getirilen Sadullah Koloğlu'dur¹². Devamında karşılıklı diplomatik görüşmelerle bu ilişki geliştirilmiştir.

Kaddafi döneminde verilen ulusalcı sosyalist eğitimin etkisiyle Osmanlı kötülenmiş ve Türklere sömürgeci sıfatı

verilmiştir. Ancak bu eğitime rağmen bile halkın tam olarak Osmanlı'ya karşı sempatisinin bittiği söylenemez. Kaddafi dönemindeki siyasi ilişkiler inişli çıkışlı olsa da ticari ilişkiler önemli bir gelişme kat etmiştir. 1975 yılında İktisadi İşbirliği ve Ticaret Anlaşması¹³ imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra ticari ilişkiler gelişmiş, Türkiye'nin inşaat şirketleri Libya'nın inşasında önemli pay sahibi olmuşlardır. Aynı zamanda Libya yoğun olarak Türkiye'den işçi alımı yapmıştır. Kaddafi'nin Kıbrıs Harekâtı'nda Türkiye'yi desteklemesi ve lojistik katkı sunması da siyasi ilişkiler açısından ve toplumsal ilişkiler bakımından önemli bir hamle olmuştur.

Devrim sürecinde Türkiye, Libya'nın iç savaşa sürüklenmemesi için çaba sarfetmiş, bu minvalde bir çözüm önerisi de sunmuştur. Ancak NATO müdahalesiyle Türkiye sürecin dışında kalmış ve Libya devrim sonrası krizle baş başa kalmıştır. Türkiye Libya krizinin aşılmasına katkı sunmak ve bölgede söz sahibi olmak için diplomatik faaliyetler

¹¹ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-libya-siyasi-iliskileri.tr.mfa> ET: 18.01.2020.

¹² Ahmet Kavas, "Türkiye Libya İlişkileri", *TASAM Stratejik Öngörü Dergisi*, 2011, s. 50. https://tasam.org/Files/Icerik/File/turkiye-libya-iliskileri_5ec824a0-12a4-48ed-bf73-288561ab5b67.pdf ET: 18.01.2020.

¹³ Ahmet Kavas, "Türkiye Libya İlişkileri", *TASAM Stratejik Öngörü Dergisi*, 2011, s. 54.

yürütmektedir. Ancak başta Batılı devletler olmak üzere Suudi Arabistan, BAE ve Mısır bloğu da Türkiye’yi sürecin dışında tutma amaçlı politikalar yürütmektedir. Türkiye de Katar ve Müslüman Kardeşler ile oluşturduğu blokla Libya sahasında mücadele vermektedir. Bu kapsamda Türkiye, Libya’da Müslüman Kardeşler’e yakın olan Trablus merkezli Ulusal Mutabakat Hükümeti’ni desteklemektedir.

Şekil 8. Ulusal Mutabakat Hükümeti Başkanı Faysel el Sarraj ve Recep Tayyip Erdoğan

Libya mevcut durumda bölgesel ve küresel dengelerin etkisi altındadır. Bölgesel olarak Doğu Akdeniz ülkeleri Libya ile yakından ilgilenmektedirler. Küresel güçler ise petrol şirketleri üzerinden Libya krizine müdahil olmaktadır. Özellikle Akdeniz’de enerji kaynaklarının tespit edilmesiyle Libya ile kurulacak ilişkilerin önemi bir hayli artmıştır. Zira Libya’nın Akdeniz’e 1800 kilometrelik uzun bir kıyısı bulunmaktadır. Türkiye de Akdeniz’deki menfaatlerini koruma amaçlı 27 Kasım 2019 tarihinde Libya ile -bir başka deyişle Türkiye’nin desteklediği hükümet olan Ulusal Mutabakat Hükümeti ile- “Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası” ve “Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası” olmak üzere iki antlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmalarla birlikte Türkiye’nin Akdeniz’deki etkinliği artmış, özellikle Yunanistan’ın münhasır ekonomik bölge üzerinden yapmaya çalıştığı hukuksuzluklar engellenmiştir. Bunların yanında Türkiye karşıtı ittifakın desteklediği Hafter güçlerinin saldırdığı Trablus hükümetine yardım amaçlı askeri

destek yolu da açılmıştır. Bu iki antlaşmayla birlikte Türkiye'nin Libya sahasında ve Akdeniz'deki etkinliği artmıştır.

Libya'daki İslamî Hareketler

1. Kuzey Afrika'da Bir İhya Hareketi: Senusi Tarikatı

Senusi Tarikatı Kuzey Afrika merkezli ilmi, tasavvufî, siyasi ve iktisadi bir ihya hareketidir. Tarikat, başta bir tasavvuf yapılanması olmak üzere aynı zamanda siyaset, fikir ve ekonomi alanında da faaliyet göstermiştir.

Tarikat, Muhammed b. Ali es Senusi tarafından 1837 yılında Mekke'de açılan zaviye ile kurulmuştur. Tarikat'ın ilk şeyhi, kurucusu Muhammed Ali es Senusi'dir. Muhammed Senusi, Cezayir doğumlu olup Cezayir'in ilmi açıdan köklü bir ailesine mensuptur. İlmîni Cezayir'de tamamlayan Muhammed Senusi, İslami ilimlere vakıf yetkin bir şahsiyet olduğu gibi bunun yanında diğer ilim dallarında da uzmanlığı vardır. Bunların yanında Afrika bölgesinde faaliyet gösteren çoğu tarikatın bilgisine sahiptir ve bu tarikatların bazılarında bizzat kurucularından eğitim almıştır¹⁴. Bunların başında İdrisiyye tarikatının kurucusu Ahmet b. İdris gelmektedir. Ahmet b. İdris, Muhammed Senusi'nin en çok etkilendiği kişidir ve tarikatının çoğu öğretisi üzerinde etkisi vardır. Muhammed Senusi, davet ve irşat faaliyetlerine başladığında Cezayir'de tepki toplar. Bunun için buradan ayrılarak Sahra üzerinden yolculuk yaparak Kahire'ye gider. Bu yolculuğunda buradaki kabileleri tanıma, coğrafya hakkında bilgi sahibi olma imkânı bulur. Kahire'de bulunduğu sırada Ezher ulemasıyla bazı konularda ayrılığa düşer ve onları tenkit eder. Senusi açısından Mısır tecrübesi siyasetin ve ilmiye sınıfının bulunduğu durumu anlamak için iyi bir gözlem yeri olmuştur. Buradan da ayrılmak zorunda kalan Senusi, Mekke'ye geçer. Mekke'ye gelen hacılar üzerinden İslam dünyasını tanıma fırsatı bulur. Aynı zamanda Cezayir'den gelen hacıları Fransızlara karşı cihada katılmak için teşvik eder. Tüm bu süreçlerin sonunda Muhammed Ali es Senusi Mekke'de ilk zaviyesini açarak irşat faaliyetine başlar. Buradaki faaliyetlerinden özellikle Vehhabiler rahatsız olmuşlardır. Buradaki siyasi ve fikri çekişmeler yüzünden Senusi, Tarikat merkezini siyasi ve fikri çekişmelerin olmadığı aynı zamanda merkezi yerlere uzak olduğu için devlet otoritesinden özerk bir yer olan Libya topraklarına taşır. Burada Senusi'nin stratejik zekâsının ön plana çıktığını görüyoruz. İslam dünyasını

¹⁴ Kadir Özköse, Libya'da Tasavvufî Hayat: Senusiyye Tarikatı, Ensar Yayıncılık, 2. Baskı, Konya 2008, s. 55-65.

yakından tanıma fırsatı bulan ve o dönemin yakın merkezlerini gören Senusi, buraların içinde bulunduğu durumun davet ve irşat için uygun olmadığını görmüş ve isabetli bir kararlar merkezini Libya'nın iç taraflarına götürmüştür.

Tarikat, zaviyeler üzerinden örgütlenmişti.¹⁵ Muhammed Ali es Senusi bir mektubunda zaviyelerini şöyle ifade eder: “Buralar, Allah’ın mescidleri, ilahi rahmetin tecelli ettiği yerler, Kur’an öğretim müesseseleri, İslam prensiplerinin öğretildiği okullar, yardımlaşma, dayanışma, kardeşlik ve dostluk yuvalarıdır.”¹⁶ Zaviyeler kurulurken genelde kavşak noktaları, ticaret yolları, sahil güzergâhları ve su kuyularının bulunduğu yerler tercih edilirdi. Zaviyeler, etrafında geniş bir bahçesi olacak şekilde inşa edilir böylelikle etrafında ziraat, tarım ve ticaret faaliyetleri yapılırdı. Zaviyelerin kurulduğu yerler kısa süre içerisinde yeşilliğin arttığı ve ticari hareketliliğin olduğu yerler olarak göze çarpardı. Zaviyeler eğitim, konaklama, zikir, yargılama ve karargâh olarak kullanılırdı. Zaviye’nin başındaki kişiye “mukaddim”, tarikata mensup olan kişilere de “ihvan” ismi verilirdi. Buradaki zaviyeler, klasik bir tarikat anlayışını aşmış çok yönlü işlevsel mekânlardı. Fransa, İngiltere ve İtalya’ya karşı mücadelede zaviyeler merkez olarak kullanılıyordu. Zaviyelerde verilen eğitim sayesinde halkın çoğu ücretsiz eğitim alma imkânına kavuşmaktaydı. Tüm zaviyeler merkez zaviye ile bağlantı halindeydi. Zaviye sayısının artmasıyla beraber iki zaviye arasındaki mesafe o dönemin şartlarında altı saate kadar düşmüştü. Zaviyeler, ticaret yolları üzerinde kurulduğu için tacirler için bir konaklama yeri idi. Aynı zamanda bu tacirler üzerinden tarikatın yaygınlaştırılması sağlanıyordu. Diğer taraftan tacirlerin bilgi akışı ve istihbarat iletme aracı olarak da kullanılması Senusilerin tarikatın ötesinde fikri ve siyasi bir yapı olarak hareket ettiğini de göstermektedir. Zaviyelerde silah ve binicilik eğitimi de verilmekteydi. Aynı şekilde zaviye mensubu ihvan bir silah ve bir ata sahip olmak zorundaydı. Silah ve at alacak gücü olmayanlara varlıklı ihvanlar destek verirdi. Aynı zamanda ihvan olan kişinin bir işle ilgilenmesi gerekirdi. Bu nedenle işsiz kişiler tarikata alınmazdı. Tarikata intisap eden kişi basit ve sade bir törenle kabul edilirdi.

Tarikat tasavvufun gerektirdiği nefsi terbiye etme programına sahipti. Gelen kişilere durumlarına göre Kur’an okuma ve zikir virdleri verilirdi.

Muhammed Ali es Senusi, ilmiyle amil büyük bir şahsiyet olmasının yanında güzel ahlaklı ve etkileyici bir liderdi. Onun şahsiyeti, ilmi ve stratejik aklı sayesinde tarikat kısa

¹⁵ Özköse, s. 43.

¹⁶ Özköse, s. 43.

sürede başta Libya olmak üzere kuzey Afrika'nın tamamına yayılmıştır. Sahra bedevilerine ulaşmak ve daha rahat etmek amacıyla Tarikat merkezi Afrika'nın iç kesimlerine taşınmış, böylelikle, Sahra altı topluluklara da İslam ulaştırılmış ve yapılan davet çalışmalarıyla 5 milyona¹⁷ yakın kişinin Müslüman olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda ismen Müslüman ama yaşantı olarak İslam'dan uzak bedevi kabileler de eğitilerek ihya edilmiştir. Tarikat, mezhep ve tarikat ayrımı yapmamış her meşrepten kişiyi kabul etmiş, esas mezhebi Malikilik olmasına rağmen Şafiiler de tarikata intisap etmiştir. Bunların yanında zaviyelerin toplumsal sorunları çözme işlevi sayesinde Tarikat kısa sürede kabileler arasında kabul görmüş ve neredeyse zaviyesi olmayan kabile kalmamıştır. Daha önce birbiriyle çekişme ve çatışma halinde olan kabileler, Senusiler sayesinde kabilecilik anlayışını aşarak birbirleriyle sulh içinde yaşamaya başlamışlardır. Bu da haliyle eğitimin ve ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Muhammed Senusi'nin kabile üstü bir şahsiyet ve dışarıdan gelen biri olması onun kabileler tarafından rahat bir şekilde kabul görmesini sağlayan önemli bir husustu. Bu anlamda Senusilik, kabileciliğin yaygın olduğu bu topraklarda kabile üstü bir teşkilat oluşturarak buranın, toplumsal düzen ve barışına önemli katkı sağlamıştır. Muhammed Ali es Senusi vefat ettiğinde geriye 8 bin ciltlik bir kütüphane ve 17 kitap bırakmıştır.

Muhammed Ali es Senusi'den sonra yerine oğlu Muhammed Mehdi es Senusi geçmiştir. Mehdi es Senusi, eğitimini Senusi hocaların yanında ve babasından almıştır. Babasının vasiyeti üzerine Muhammed Mehdi, tarikatı Büyük Sahra ve Biladüssudan diye bilinen siyahî toplumların yaşadığı Afrika'nın iç bölgelerinde yaymak için büyük gayret göstermiştir¹⁸. Tüccarların geçtikleri bütün yerleşim yerlerinde Senûsî zâviyeleri açılmış ve bu zâviyeler her taraftan gelen misafirlerin ağırlandığı, aynı zamanda İslâm'ın öğretildiği birer merkez şeklinde yapılandırılmıştır. Afrika'nın iç kesimlerinden getirilen köleler bu zâviyelerde İslâm dinini öğrendikleri gibi çevrede açılan arazilerde ziraat, ticaret ve el sanatları konularında meslek eğitimi almış sonrasında memleketlerine gönderilerek İslâm'ın yayılmasında katkı sunmuşlardır¹⁹. Muhammed Mehdî, babasının kurup geliştirdiği tarikatı Fas'tan Şam'a, İstanbul'dan Hindistan'a ve Yemen'den Cava'ya kadar yayma konusunda büyük başarı göstermiştir.

¹⁷ Ahmet Kavas, "Muhammed b. Ali es Senusi", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2009, Cilt: 36, s. 529-531.

¹⁸ Ahmet Kavas, "Muhammed Mehdi es Senusi", Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul 2009, Cilt: 36, s. 531-533.

¹⁹ Kavas, "Muhammed Mehdi es Senusi", s. 531-533.

Senusiler fikri anlamda da güçlü bir yapılanmadır. Merkez zaviye, diğer zaviyeler ve tüccarlar vasıtasıyla İslam dünyasındaki gelişmelerden haberdar olmaktadır. Senusilerin siyasi anlamdaki fikriyatlarının İttihad-ı İslam olduğunu söyleyebiliriz. Zira faaliyet gösterdikleri dönemde Osmanlı içerisinde milliyetçi hareketler baş göstermiş ve parçalanmalar başlamıştı. Ancak Senusiler böyle bir ortamda bile Osmanlı'ya bağlı olmuş ve hâkimiyetlerinde bulunan yerleri Osmanlıya teba yapmışlardır. Bunun karşılığı olarak da Osmanlı, onlara nişanlar, devlet rütbeleri ve hediyeler göndermiştir. Özellikle 2. Abdulhamid onlara ilgi duymuş, gerekli her türlü desteği vermeye çalışmıştır. Bu karşılıklı dayanışmanın sonucu olarak İtalyanlara karşı verilen ilk mücadelelerde önemli başarılar elde edilmiştir.

Fransızların güney Sahra'yı sömürgeleştirmesi üzerine Senusi- Osmanlı işbirliğiyle bunlara karşı savaş verilmiştir. 1901 yılında Senusilerin önemli bir zaviyesi Fransa tarafından yıkılmış ve içindekiler şehit edilmiştir. Bunun üzerine Mehdi es Senusi cihat ilan etmiş ve ihvanların çoğu silahını alarak cihada icabet etmiştir. Bu aşamadan sonra Senusiler için emperyalist batı ile mücadele dönemi başlamıştır. Cihadın başlamasından kısa bir süre sonra Mehdi es Senusi hayatını kaybetmiş ve yerine kardeşinin oğlu Ahmet Şerif es Senusi geçmiştir.

Ahmet Şerif Senusi amcasından bayrağı devraldığına Fransızlarla savaş başlamış durumdaydı. Ahmet Şerif'de bu mücadeleyi en iyi şekilde yürütmüştür ve aralıksız 10 yıl Fransa ile savaşmıştır. 1911 yılında İtalya'nın Trablus sahillerini işgal etmesiyle beraber İtalya'ya karşı cihada başladılar. İlk savaşlarda İtalyanlara büyük zayıflar verildi. İttihat ve Terakki'nin Uşi'yle beraber buraları İtalya'ya bırakması sonucu Osmanlı askeri geri çekilmiştir. İtalyanların Ahmet Şerif Senusi hakkında fitne çıkartacak propagandalar yapması sonucu şu Beyannameyi yayımlamıştır.

"Azamet-i ilahiyyeye yemin ederim ki, biz, Allah'tan başka hiç kimseden korkmayız; bizim bir korktuğumuz varsa, o, yalnız cenabı Allah'tır. Ümidimiz de, yalnız Cenabı Allah'tır. Sadakatim Resüli Ekrem (sav) ile Şeyh Seyyid Muhammed el- Mehdi (ra)'yedir. Resüli Ekrem (sav)'in emrettiği şeyden kesinlikle sapmam; şariat ve Muhammedi emirlerden, beni çevirmeye çalışanların sözlerini hiçbir şekilde dinleyemem. Resuli Ekrem (sav)'in emrettiğini alır nehyettiğinden sakınırım. 'Peygamber size ne verirse artık onu alın. Sizi neyden sakındırırsa ondan sakının.'²⁰ İtalya'nın bize teklif ettiği barış, meşru bir yönde değildir; o

²⁰ Haşr, 59/7.

halde nasıl olur da ona uyabilirim. Muhammed el Mehdi hazretleri buyurdular ki: 'Bir kimse senden bir şey isterse, derhal kitap ve sünnetten bir delil iste! Eğer böyle bir delil getiremezse onun iddiası reddedilmiştir; bir işte ilahi hükmün ne olduğunu bilmedikçe, ileri gitme!..

İtalyanların arzu ettiği bu barış, şeriata aykırı, bütün imamlara göre yasaktır; çünkü eimme-i kiram, düşman, İslam beldelerinde barış için istek de bulunur, İslam memleketlerinde buldukları halde barış yapmak isterlerse, hiçbir şekilde barışın olmayacağına dair ittifak etmişlerdir; şu halde İtalyanların istedikleri gayri meşru olan bu barışa, nasıl razı oluruz?.. Fahri Alem Efendimiz'in Hudeybiye ve Hendek gazvelerindeki barışları öne sürülerek, buna itiraz edilemez. Çünkü Hudeybiye barışı, Haremi Şerif'i tazim maksadıyla, orada kan dökülmemek içindi; ayrıca, Cenabı Peygamber (sav), esasen Medine'den çıkarken savaş değil, umre yapmak maksadıyla çıkmıştı. İkincisi, Cenabı Peygamber (sav) bu barışı kendi memleketinde değil, onların, yani Kureyş müşriklerinin memleketinde yapıyordu. İşte bu sebeplere dayanarak, Kureyş müşrikleri tarafından açıklanan şartları kabul ederek, barışa razı olmuştu. Resuli Ekrem (sav)'in Hendek'teki isteği, düşmanın Medine'den barış yaparak savaşız gitmesiydi. Bunun için, onlarla bazı şartlar altında barışa girişmek azminde bulunmuştu. Bunun yanında o ashabına da danışmıştı. Resuli Ekrem, sahabenin muharebe azminde olduğunu öğrenince reylerini tasvip etmişti. İşte, bu iki şeyden başka, Fahri Alem Efendimiz'in yapmış olduğu barışlar, hem düşman beldelerinde, hem onların cizye vermeleri ve savaşlarda Müslümanlara yardım etmeleri gibi birçok şartlar dahilinde olmuştur. Bu suretle barış yapanların dini, ırzı, malı ve canı İslam nazarında Müslümanlarinkiyle eşittir. Onların her şeyi saklıdır. İşte İslam meydanda!

Yemin ile söylüyorum: Vallahi, billahi, tallahi, Cenabı Allah'ın kudreti, Resulullah (sav)'ın yardımı bizimledir. Düşmanımızın çokluğu ve bize durmaksızın saldırmaları, katiyyen beni korkutmaz. Yardım Cenabı Allah'tandır; onun yardımı dilediğinedir. Ben dünyayı talep ve tama ettiğim için savaşmıyorum, ben ki, ilayı kelimetullah için mücadele ediyorum. Cenabı Hak, zafer ve yardım verip dalaletten, fitne ve fesattan muhafaza buyursun. 'Yardım ve zafer Allah'ın katındadır.'²¹, 'Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, o da size yardım eder.'²², 'Allah dinine yardım edenlere kesin olarak yardım eder. Şüphesiz Allah, güçlü olandır, aziz olandır.'²³

²¹ Ali İmran, 3/126.

²² Muhammed, 47/7.

²³ Rum, 30/5.

*Ben, muhterem şeyhimin çizmiş olduğu yol üzerinde, elimden geleni esirgemeyip takdir edileni yapacağım; ilahi kudret, peygamberi nusret ile mukaddes vatanımızdan düşmanı kovuncaya kadar cihada devamı memurum. 'Biz onları oradan horlanmış, aşağılanmış ve küçük düşürülmüşler olarak sürüp çıkarırız.'*²⁴

Biz hiçbir zaman, yabancı bir devletin hakimiyeti altında bulunmayı kabul etmeyiz. Hangi devletten olursa olsun, üzerimizde hakimiyet kurmamak şartıyla, anavatanımızda çalışmak, özel şartlarıyla istedikleri yerlerde maden araştırmalarında bulunmak, kuyular kazmak gibi istediklerine izin verir ve hiçbir şekilde kendilerine tecavüzde bulunulmayacağını garanti ederiz. Savaş başlamadan önce, barış bu yoldaydı. Eğer İtalyanlar, bu şartla barışı kabul ederlerse, ne ala! Barış görüşmelerine başlarız. Buna razı olmazlarsa, savaşa hazır olsunlar. Allah'ıma yemin ederim ki, bize göre cihad, çok büyük bir ganimettir. İslam mücahidleri ilahi fazlı isteyerek, Allah yolunda nefislerini satmışlardır. Şüphe yok ki, bizce en büyük ganimet, Cenabı Hakkın bize ilahi fazlı olarak bahş ve ihsan ettiği şehadettir; biz, gece ve gündüz yaratıcımızın ihsan denizinde yüzüyor, o Kahhar u Vahid'in himayesi altında şurada ve burada kendimizi koruyoruz; her zor şeyi mutlaka bir kolaylık takip edecektir: 'Demek ki, gerçekten güçlkle beraber kolaylık vardır.'²⁵ Bütün dünya bilsin: 'Allah'ın bizim için yazdıkları dışında bize kesinlikle hiçbir şey isabet etmez, o bizim Mevlamızdır ve müminler yalnızca Allah'a tevekkül etmelidirler.'²⁶ ayetine sarsıntısız bir güvenimiz vardır. Bize ne oluyor ki, 'Allah'a tevekkül etmeyelim? Bize doğru olan yolları O göstermiştir ve elbette, bize yapmakta olduğunuz işkencelere karşı sabredeceğiz. Tevekkül edenler Allah'a tevekkül etmelidirler.'²⁷ buyuran Vaibül Vücut Hazretleri'dir. Başarı, yine O'ndandır. Biz, inşallah Cenab-ı Peygamberimiz (sav); 'Ümmetinden Allah'ın dinine yardım eden bir taife helak olmayacaktır. Allah emrini verinceye kadar, yaratıcılarından onlara bir zarar gelmeyecektir.' hadisine güvenerek bir gün olur selamet sahiline ereriz; 'Bize Allah yeter ve O, ne güzel vekildir. O, ne güzel mevladır ve ne güzel yardımcıdır.'²⁸

²⁴ Neml, 27/37.

²⁵ İnşirah, 94/7.

²⁶ Hadid, 57/22.

²⁷ İbrahim, 14/12.

²⁸ Ali İmran, 3/173, Özköse, s. 119-122.

2. İhvan-ı Müslimin (Müslüman Kardeşler)

İhvan-ı Müslimin, 1940'lı yıllardan itibaren, Mısır'da okuyan Libyalı öğrenciler; 1960'tan sonra ise Mısır'dan Libya'ya sığınan alim, akademisyen ve hareket adamları üzerinden Libya'da yer edindi. Özellikle farklı eğitim kurumlarında çalışan şahsiyetler, Libya gençliği arasında İhvan'ın fikriyatının yer edinmesini sağladı.

İhvan, diğer ülkelerde olduğu gibi Libya için özgün ilkeler ortaya koyuyor. Bu ilkeler, özetle şu şekilde ifade edilir:

- Libya'nın İslamî Arap kimliğine saygı
- Libya halkının sahih bir İslam akidesi üzerinden eğitilmesi
- Ülkenin içinde bulunduğu durumu değiştirmek için farkındalık ve diyalogu esas almak
- Toplumsal ve değersel bozulmaya karşı mücadele etmek
- Batı'nın Libya'yı istila ve kuşatmasına karşı durmak
- Libya halkının onurlu bir yaşamı için hürriyet ve hukuk üstünlüğünü talep etmek
- İhvan'ın İslamî anlayışının Libya'da yayılması için ortam oluşturmak
- Mısır İhvan-ı Müslimin'i ile rabıta halinde olmak

Libya'da Mısırlı Dr. İzzeddin İbrahim ve arkadaşlarının önderliğinde teşkilatlanan ve daha sonra Libyalı isimlerle yol alan İhvan, 1970'li yıllara gelindiğinde bu ilkeler üzerinden Libya'da özellikle Bingazi'de önemli bir konuma ulaşmıştır. Büyük bir İslam davetçisi olan Dr. İzzeddin İbrahim'in Bingazi'de ulaşıp davasını anlatmadığı tek bir gencin kalmadığı söylenir. İzzeddin İbrahim'in bu daveti, Libya'daki bütün İslamî hareketlerin esasını teşkil etmiştir. Libya'da kadim tarikatlar dışında bütün İslamî yapılar, İhvan-ı Müslimin'in bu fedakâr şahsiyetinin çalışmalarının mahsulüdürler, orada yetişip başka yapılara geçmişlerdir.

1928 Kahire doğumlu İzzeddin İbrahim, henüz lise yıllarında İmam Hasan el-Benna ile tanışmış; özellikle Rebiülevvel ayındaki Mevlid-i Şeriflerde yaptığı konuşmalarla Mısır gençliğini etkilemiştir. Ondan etkilenenler arasında Yusuf el-Karadavî ve Said Ramazan el-Buti gibi isimlerin bulunduğu bilinmektedir. İzzeddin İbrahim, 1949'da İhvan'a yönelik baskıların artması üzerine çöl yoluyla Libya'nın Bingazi şehrine geçmiş ve orada yaptığı davet çalışmalarının ardından Lecnetü's-Şebabî'l-Müslimin (Müslüman Gençler Cemiyeti)

teşkilatını kurmuştur. İzzeddin İbrahim, 1954'teki Mısır devriminden sonra Mısır'a geri dönmüşse de onun Bingazi'de yaptığı çalışmalar, sadece İhvan-ı Müslimin için değil, Libya'daki bütün İslamî hareketler için "kuruluş" aşaması teşkil etmiştir.²⁹

İhvan, 1967'de Dr. Amr Halife el-Namî ve Abdülkerim Cihani önderliğinde Libya'da resmen kuruldu. Ancak 1969'da Kaddafi'nin iktidara gelmesi üzerine bütün İslamî ve seküler parti ve cemiyetler gibi İhvan'ın da faaliyeti yasaklandı ve İhvan aleyhinde şiddetli bir soruşturma süreci başlatıldı.

Kaddafi'nin bu tedbirlerine karşı İhvan'ın liderlerinden bir kısmı ülke dışına çıktı, diğer kısmı, ülke içinde gizlice faaliyetlerini sürdürdü.

İhvan'ın büyük bir İslam davetçisi olan kurucu önderi Dr. Amr Halife'nin hayatı sürgün, hapis ve ülke dışında yaşam arasında geçti. Halife, artan baskılar karşısında 1970'li yılların sonunda köyüne çekilip siyasetle ilişkisini keserek çobanlık yapmaya başladı. Buna rağmen 1981'de gözaltına alındı, ağır işkencelere uğradı ve 1984 veya en geç 1986'dan sonra bir daha kendisinden haber alınmadı. Libyalı birçok İslam davetçisi gibi Kaddafi'nin zindanlarında şehit oldu.³⁰

Kaddafi, 1989'da İhvan'a karşı tekrar bir tutuklama süreci başlattı ve 150 civarında tespit edilen hareket önderini tutukladı. İhvan'a yönelik baskılar 2005'e kadar devam etti. Bundan dolayı İhvan hareketi, Libya'da genel anlamda saklı kaldı. Kaddafi'nin oğlu Seyfû'l-İslam, bu tarihte İhvan liderlerini siyasete karışmama koşuluyla serbest bıraktı. Ancak İhvan, Libya'daki faaliyetlerini kendi yöntemiyle sürdürdü.³¹

2011'de Kaddafi düştüğünde Libya'da iktidar adayı tek müteşekkil yapı İhvan-ı Müslimin idi ve İhvan ne var ki Selefçi grupların faaliyetleri ve General Hafter'in askeri harekâtıyla Bingazi'den çıkarıldı. Trablus'ta ise İhvan'ın kısmi iktidarı devam etmektedir.

3. Hizbü't-Tahrir Hareketi

Libya'da İhvan'dan ayrılan şahsiyetlerin kurmuş olduğu bir harekettir. Hareket, Libya'da eski İhvan mensubu Salih Ali Zerûk en-Nuvâl'in 1964'te Suriye'den Libya'ya dönmesiyle Hizbü't-Tahrir Libya Vilayeti Şubesi olarak kuruldu. Salih Ali, İhvan saflarında bulunduktan sonra 1961'de cemaatten kopmuş ve Hizbü't-Tahrir'e bağlanmıştı. Hareket,

²⁹ <https://www.ikhwanwiki.com/index.php?title=عز الدين ابراهيم> ET: 18.01.2020.

³⁰ <https://www.ikhwanwiki.com/index.php?title=عمرو النامي>

³¹ <https://www.fes.org.ma/common/pdf/FES%20Libya%20arabe%20DEF.pdf> ET: 18.01.2020.

Hasan Ahmed el-Kürdî, Abdullah el-Kasım el-Müslâtî, Muhammed Mehzeb el-Haffan gibi öncülerin liderliğinde kısa sürede büyüdü ve 1969'dan sonra, Muammer Kaddafi döneminin en çok baskıya uğrayan grupları arasında yer aldı.³²

Demokrasiyi bidat görüp legal yapılanmadan kaçınan hareket gizliliğine rağmen deşifre oldu ve 1978'in Ramazan ayında hareketin 13 mensubu iftar saatinde idam edildi. Hasan Ahmed el-Kürdî, Nasır Seris, Ali Ahmed, Bedi Ahmed, Nemr Salim, Salih en-Nûval gibi önemli şahsiyetler idam edilen hareket mensuplarındandır.³³ Bu idamlarla Libya'da kurucu heyetinden yoksun kalan hareket, Libya'da sönük kaldı.

4. El- Cephëtü'l-Vatani Li İnkazı Libya (Libya İçin Milli Kurtuluş Cephesi/Cebhetü'l-İnkaz-Kurtuluş Cephesi)

Kurucularının bir kısmı, zamanında İhvan içinde yer almış ama daha sonra liberalizme yönelmiş kişilerden müteşekkil bir harekettir. 1981'de kurulmuş, daha sonra silahlı bir harekete dönüşmüş; 2005'ten sonra ise Libya muhalefetinin çatı kuruluşu hâline gelmiştir.

Serbest seçimler, basın özgürlüğü, yönetimde güçler ayrılığı gibi taleplerle doğan hareket 2011'de Kaddafi'nin devrilmesinden sonra bir süre geçici hükümetin en önemli unsuru olmuştur.³⁴ Cephenin önemli isimlerinden Muhammed Yusuf el-Mekariyef, Ağustos 2012 - Mayıs 2013 tarihleri arası Libya Genel Ulusal Kongre Başkanı olarak görev yapmıştır. El-Mekariyef, İhvan-ı Müslimin'e yakınlığı ile bilinmekle birlikte İngiltere'de eğitim görmüş ve Batı dünyası ile sıkı bağları olan bir diplomat ve siyasetçidir.

2014'te siyasi bir partiye dönüşen Cephe, bugün Trablus'ta önemli bir konuma sahiptir ve Türkiye ile Libya Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan antlaşmayı desteklemektedir.³⁵

5. Cebhetü'l-Vatan (Vatan Cephesi)

Cephenin lideri Abdülhakim Belhac, Arap-İslam dünyasındaki Selefi gençlik yapılanmalarının prototip liderlerinden biridir.

³² İbrahim Amiş, Neş'etü Tayyare ve Ahzebi's-Siyasiye fi Libya, Hizbü't-Tahriri'l-İslamî, http://archive.libya-al-mostakbal.org/articles0709/ibrahim_emmesh_150709.html ET: 18.01.2020.

³³ <http://pal-tahrir.info/hizbuttahrir-at-world/1612-----qq----.html> ET: 18.01.2020.

³⁴ https://www.marefa.org/الجهة_الوطنية_لإنقاذ_ليبيا

³⁵ <https://www.facebook.com/JabhaLY/> ET: 18.01.2020.

1966 Trablus doğumlu olan Belhac, Trablus'ta mühendislik eğitimi aldıktan sonra 1988'de Suudi Arabistan'a geçmiş, oradan Afganistan'a intikal edip bir süre Sovyetler'e karşı savaşmıştır. Sovyetlerin Afganistan'ı terk etmesi üzerine Belhac, Afganistan'dan Sudan'a geçmiş, 1996'ya kadar orada kaldıktan sonra gizlice Libya'ya geçip örgütlenme çalışması başlatmış ancak aynı yıl, daha sonra çoğu idam edilen 150 arkadaşıyla kurtulmuştur.

Cezaevinden çıkmayı başaran Belhac, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu pek çok ülkede belli sürelerle kalmış, 2004'te CIA tarafından Tayland'ın başkenti Bangkok'ta hanımıyla birlikte yakalanmış ve İngiltere'nin gözetiminde Libya'ya teslim edilmiştir.

Belhac, Katar'da yerleşik ve Yusuf el-Karadavî'nin yardımcıları arasında yer alan Libya'lı Muhammed Ali Sallabî ve bazı alimlerin araya girmesiyle serbest bırakılmış, İngiltere hükümeti kendisi ve hanımından koşulsuz özür dilemiş, hanımına 500 bin sterlin tazminat ödemiştir.³⁶

Kaddafi'nin devrilmesinde askeri hareketin öncüsü olarak beliren Belhac, tamamına yakını Afganistan'da savaşmış yaklaşık 800 savaşçısı olduğu iddia edilen el-Cemaatü'l-İslamiyye el-Libiyye el-Mukatele (Savaşçı Libya İslam Cemaati) yapısına yakın olarak bilinmiştir. Belhac ile grup arasındaki ilişki, Batı ülkeleri tarafından Libya'daki İslamî grupların el-Kaide ile ilişkilendirilmesine yol açmış, Belhac ile Sallâbî arasındaki ilişki ise Libya İhvan-ı Müslimin hareketinin de bu ilişkilendirilmeye tabi tutulması için argüman oluşturmuştur.

6. Medhaliler

Medhalilik, İslamî hareketlere karşı savaşmak üzere Suudi Arabistan'ın Medine Üniversitesi'nde üretilmiş Selefçi-Vehhabî bir gruptur. Grubun mensupları Mısır gibi ülkelerde İslamî hareketler aleyhinde istihbarat toplamak, onları işkencehanelerde sorgulamak ve onlara karşı polis kuvvetleri içinde yer alarak savaşmak üzere yetiştirilmiştir.³⁷

Kaddafi döneminde Libya'ya taşınan Medhalilik, Bingazi'yi elinde bulunduran ve Trablus'u ele geçirmek için operasyon yapan eski CIA'cı Halife Hafter'in önemli savaşçı

³⁶ <https://www.aljazeera.net/encyclopedia/icons/2017/1/19/من-هو-عبد-الحكيم-بلحاج>;
<https://www.youtube.com/watch?v=758gddTeFbM>; <https://www.bbc.com/news/world-africa-14786753> ET: 18.01.2020.

³⁷ Medhalilik hakkında geniş bilgi için bkz. SDAM Strateji http://sdam.org.tr/image/foto/2019/06/18/Suudi-Arabistandaki-Islami-Hareketler_1560857910.pdf#page=33&zoom=100,0,522 ET: 18.01.2020.

güçleri arasındadır.³⁸ İdareye itaatin farz olduğuna inanan grubun Hafter'le birlikte meşru hükümete karşı savaşması, grubun hangi amaçlarla kurulduğunun önemli kanıtları arasındadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Libya; sahip olduğu petrol rezervi, Akdeniz'e olan 1800 km'lik kıyısı, liman kentleri, geniş yüz ölçümü, Avrupa ile Afrika arasında geçiş güzergahı olması ve bunların yanında Afrika'ya açılmak için stratejik bir konumda bulunması onun önemli bir ülke olduğunun göstergesidir.

Libya, tarihinde Senusi Tarikatı'na merkezlik etmiş ve tarihin belli bir kesitinde halkın tamamı tarikat mensubu olmuştur. Libya Müslümanları Senusilerin öncülüğünde Afrika'nın ihyasına katkıda bulunmuş ve Afrika'yı sömürgeleştirmek isteyen Batılı işgalcilere karşı destansı bir mücadele vermişlerdir. Senusiler sahip olduğu İttihad-ı İslam fikriyatı ile daima Müslümanların birliği için gayret göstermiş ve halifelik kurumuna sadık kalmışlardır. Müslümanların birliği için siyasi ve askeri açıdan katkı sunmuşlardır. Ahmet es Senusi'nin Libya'daki direnişi başsız bırakma pahasına İstanbul'a gitmesi ve kurtuluş savaşında gösterdiği çaba ancak bununla izah edilebilir.

Kaddafi'nin kırk yıllık iktidarı boyunca Libya'da İslamî kimlik yerine Libya'ya özgü bir ulusal sosyalist kimlik üreterek milli birliği sağlama çalışması başarısız olmuştur. Ulusalçı sosyalizm, Libya'da kabileciliği bitirmediği gibi devlet destekli sekülerizm, klasik kabile yapısı ve İslamî gruplara sahip ülkeye yeni bir yapı eklemiş, ülkenin bütünlüğüne daha da zarar vermiştir.

Libya, Yemen'de olduğu gibi kabile ayrımcılığından kurtulamamış, İhvan-ı Müslimin'e karşı sert önlemlerin alındığı Suriye'de olduğu gibi uç yapıların oluşup büyüdüğü bir ortama dönüşmüştür.

Bu bölünmüşlük ve uçlaşma içinde Libya sorununa çözüm bulmanın seçenekleri azalmaktadır ya da azaltılmaktadır. Bu durum, Libya'yı dört parçaya bölünme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

Libya'da bölünmenin önüne geçebilecek tek yapı, toplumun ezici çoğunluğunu bir araya getirebilecek ve tarihsel süreç içinde Senusî tarikatının yerini almış İslamî yapılardır.

³⁸ <https://midan.aljazeera.net/intellect/groups/2019/5/9/البيبا-المداخلة-في-ليبيا> ET: 18.01.2020.

Ancak uluslararası sistem, Libya'nın anti-emperyalist bir İslamî yaklaşım karşısında laik kalmasını çıkarına daha uygun bulmakta, Suudi, Mısır ve BAE bağlantılarını Libya'nın seküler kalması için kullanmaktadır. General Halife Hafter'in Libya denkleminde ortaya çıkması bu bağlamda olmuştur. Hafter, Libya petrollerinin neredeyse tamamını kontrol altına almış ve Batılı şirketlere bırakmıştır. Buna karşılık Batı, Hafter'e alanını genişletme imkânı vermiş; onu Libya'nın lideri gibi öne sürmüştür.

Bununla birlikte Batı'nın Hafter liderliğindeki bir Libya'nın birliğini koruyacağına yardımcı olacağı da kuşkuludur. Zira Libya, dünyanın en büyük petrol üreticileri arasındadır. Güney Akdeniz'in en önemli limanlarının büyük bölümüne sahiptir ve eski dünyanın insansız en geniş toprakları üzerinde kuruludur. Öte yandan Batı, tarih boyunca Libya'ya ilgi duymuş; Güney Akdeniz'deki eski Bizans sahası olarak Libya'yı kendisine ait bilmiştir. Bu yönüyle Libya, Suriye ile benzer durumdadır.

Uluslararası sistemin Libya'nın laik kalmasını bir strateji olarak benimsediği açık olmasına rağmen Libya'nın bütünlüğünü korumak istediği açık değildir. Aksine Libya'daki taraflardan yararlanarak daha da bölünmüş bir Afrika oluşturma emellerinin bulunduğu dair işaretler görülmektedir. Buna karşı, bölünmüş bir Libya değil, aksine bütünleşmiş bir Kuzey Afrika, İslam dünyasının lehine olacaktır. Zira Mısır'ın büyük nüfusuna karşı petrol yatakları sınırlıdır, Libya'nın ise büyük petrol yataklarına karşı nüfusu sınırlıdır. Sudan ise geniş tarım arazilerine rağmen bu toprakları işletme kültür ve varlığından yoksundur. Bu ülkelerin bütünleşmesi ve Tunus ile Cezayir'in de bu birliği katılması durumunda ortaya imkânları bulmuş, güçlü, sorun çözebilen ve dünyanın geleceğinde söz sahibi bir İslam devleti çıkacaktır.

Emperyalist güçler, geçmişte büyük devletlerin oluşmasını engellemek için etnik ve bölgesel ayrılıkları kullandıkları gibi İslam dünyasının içinde bulunduğu ağır durum karşısında oluşması kolaylaşan uç yapılardan da yararlanmak istemektedir. Ne yazık ki bu yapıların faaliyetleri, Libya'da emperyalist güçlerin müdahalesi için kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır. Söz konusu güçler, o yapıların faaliyetleri ile oluşan ortama müdahale etmek için İslam dünyasının diğer kesimlerinde olduğu gibi Libya'da ulusalcı sosyalist/seküler (eski) sivil ve askeri bürokrasiyi müttefik edinmişlerdir. Mısır-Suudi Arabistan ve BAE'nin imkânları ile oluşup süren bu ittifak, Libya'nın bütün ya da parçalı olarak sömürgeleşmesi için çalışmakta, İhvan-ı Müslimin önderliğindeki güçler bunun karşısında yer almaktadır.

Türkiye, son dönemdeki aktif dış politikasıyla kendisine müttefik arayışındadır. Arap dünyasındaki en önemli müttefikleri Katar ve Müslüman Kardeşler hareketidir. İslam ülkelerinin içinde bulunduğu sorunlar ve kukla yöneticilerden dolayı Türkiye müttefik bulmakta zorlanmaktadır. Esasında Batı kendi içine kapanık ve pasif bir dış politikası olan bir Türkiye istediği için dışa açılmak isteyen Türkiye'yi engelleme politikaları gütmektedir. Böyle bir ortamda Libya Türkiye için büyük bir potansiyeldir. Osmanlının son dönemine kadar bağlılığını muhafaza eden Libya tekrardan sonun başlangıcı olabilir.